

ЗАСТОСУВАННЯ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ВИДІВ ПОКАРАННЯ Й ПРАВОВОГО КОМПРОМІСУ ПРИ ПРИТЯГНЕННІ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ДІЇ, ПОВ'ЯЗАНІ З ОСОБИСТИМ ВЖИВАННЯМ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ І ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН

Волощук А.М.

Зловживання наркотиками та їх незаконний обіг мають для всіх держав світу згубні наслідки, адже торкаються вони всіх секторів суспільства, незалежно від рівня їх розвитку. Не є виключенням і Україна, для якої стало характерним зростання масштабів зловживання наркотиками, що пов'язано зі швидкими змінами соціально-економічних умов, а також збільшенням пропозицій щодо наркотиків і підвищення попиту на них.

Крім погіршення впливу на здоров'я населення, немедичне вживання наркотиків є однією з причин погіршення криміногенної ситуації в країні та утворення хибного кола "наркотики" - "злочин" - "наркотики". Щороку наркозалежними особами й особами, які допускають періодичне вживання наркотиків, вчиняється значна кількість злочинів з метою отримання коштів для подальшого придбання наркотиків.

Історія людства засвідчує, що боротьба з незаконним обігом наркотиків запроваджується з давніх-давен. Уряди й керівники окремих країн вживали досить радикальних заходів щодо недопущення поширення наркотизації населення, що в окремих випадках призводило навіть до війн, наприклад, перша й друга опійні війни в Китаї.

Російська імперія та СРСР також вживали радикальних заходів, спрямованих на протидію цьому негативному суспільному явищу. Так, Декретом Всеросійського ЦВК від 20 червня 1919 р. "Про вилучення з загальної підсудності в місцевостях, оголошених на воєнному стані" органам Всеросійського народного комісаріату й губернським народним комісарам було надано право вживати рішучих заходів (аж до розстрілу) щодо осіб, винних у незаконній торгівлі кокаїном. Аналогічним чином вирішував проблеми боротьби з нелегальним обігом наркотичних засобів і уряд України. Так, Декретом Ради Народних Комісарів України від 17 травня 1919 р. "Про націоналізацію аптечної справи" будь-яка торгівля медикаментами, зокрема й наркотичними лікарськими препаратами, заборонялася. Винні в невиконанні цього Декрету притягалися до суду революційного трибуналу. За немедичне вживання наркотиків особи притягувалися до адміністративної відповідальності.

На початку незалежності нашої держави її керівництвом і урядом була запроваджена значна кількість організаційних, правових і практичних заходів, спрямованих на боротьбу з незаконним обігом наркотиків і зменшення кількості наркозалежних осіб. Зокрема, вітчизняне антинаркотичне законодавство було приведено до світових та європейських стандартів, створено цілісну систему контролю за легальним обігом наркотиків. Також у цей час у МВС України створено службу боротьби з незаконним обігом наркотиків, на озброєння правоохоронних органів було взято сучасні методи оперативно-розшукової діяльності, спрямовані на протидію наркозлочинності, запроваджено комплекс заходів загальної й індивідуальної профілактики незаконного обігу наркотиків і наркоманії тощо.

Проте після завершення дії Національної програми протидії зловживанню наркотичними засобами та їх незаконному обігу на 1994-1997 рр. майже 15 років відбувався так званий застій у виробленні та реалізації заходів

державної політики щодо наркотиків. Як наслідок, за статистичними даними МВС України, протягом останніх 20 років не зафіксовано зменшення кількості осіб, які допускають немедичне вживання наркотиків. Ситуація почала покращуватися лише в другій половині першого десятиліття XXI століття.

І справа тут не в наслідках прийнятої Концепції реалізації державної політики у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів на 2002-2010 роки, хоча вона теж відіграла певну роль. На нашу думку, основним її недоліком була одностороння спрямованість - боротьба з пропозицією наркотиків. При цьому у вказаній концепції не враховувалось те, що проблема незаконного обігу наркотиків торкається багатьох аспектів життя суспільства: економічного, політичного, правового, медичного, морального тощо. Як наслідок, заходи, спрямовані на профілактику наркоманії як соціального негативного явища, мали виражений характер, а заходи щодо зменшення шкоди від немедичного вживання наркотиків - взагалі відсутні.

На думку фахівців, які проводили це дослідження, основну роль у стабілізації наркоситуації в державі відіграло масштабне запровадження всіх компонентів програм зменшення шкоди від немедичного вживання наркотиків, насамперед це створення й активна діяльність значної кількості громадських організацій, які почали опікуватись проблемами наркозалежних осіб, запровадження програм підтримуючої терапії.

Програми зменшення шкоди від немедичного вживання наркотиків - це прагматичний і гуманний підхід до зменшення особистої й соціальної шкоди, пов'язаної з немедичним вживанням наркотиків, особливо ризику зараження ВІЛ та іншими небезпечними інфекціями, які передаються через кров і статевим шляхом. Цей підхід спрямований на вирішення першочергових проблем наркозалежних і зменшення ризику розвитку захворювань, пов'язаних з ін'єкційним вживанням наркотиків, із застосуванням методик, що забезпечують повагу до гідності наркозалежних, гуманне відношення до них і дотримання їх людських прав.

За незаконне вживання наркотичних засобів передбачено санкції. Санкція ст. 44 КУпАП передбачає адміністративну відповідальність за незаконні виробництво, придбання, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних засобів або психотропних речовин без мети збуту в невеликих розмірах, лише двома альтернативними видами покарання:

- штраф від вісімнадцяти до сорока трьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;
- адміністративний арешт на строк до п'ятнадцяти діб.

Вивчення фактів застосування зазначених санкцій вказують, що вони не завжди відповідають принципам гуманності й законності.

Як правило, суб'єктом адміністративних справ за вказаною статтею є особи, які допускають вживання наркотичних засобів або психотропних речовин без призначення лікаря. Значна частина серед вказаної категорії осіб - хворі на наркоманію, які ніде не працюють, а біль-

шість свого часу витрачають на пошук коштів чи іншого майна з метою придбання на них наркотичного засобу або психоактивної речовини. Саме тому застосування в цьому разі такого покарання як адміністративний штраф призводить не до вирішення основного завдання законодавства про адміністративні правопорушення (зміцнення законності, запобігання правопорушенням, виховання громадян у дусі точного й неухильного дотримання Конституції та законів України), а до ще більшого протистояння з законом. Наркозалежний переважно змушений або ухилятися від виконання стягнення, або скоювати протиправні дії матеріального характеру з метою виконання рішення в адміністративній справі.

Накладання адміністративного арешту терміном до 15 діб щодо хворого на наркоманію особу, без надання цій особі необхідної медичної допомоги викликає важку абстезенцію, що в окремих випадках призводить до суттєвого розладу здоров'я, а іноді й смерті. Виходячи зі змісту ч. 1 ст. 23 КУпАП, адміністративне стягнення застосовується з метою виховання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, у дусі дотримання законів України, поваги до правил співжиття. Це положення явно не відповідає наслідкам адміністративного арешту за правопорушення, що передбачено ст. 44 КУпАП, оскільки жорстким поведінням з особою виховати хворого на наркоманію неможливо.

З метою вирішення зазначеної проблеми необхідно в законодавчому порядку вирішити питання щодо доповнення альтернативними санкціями ст. 44 КУпАП - звернення до медичного закладу за допомогою з метою початку лікування або закріплення за порушником представника від громадської організації, яка повинна забезпечити надання профілактичної, медичної та іншої допомоги.

Одним зі шляхів попередження порушення прав затриманих наркозалежних може бути закріплення на законодавчому (або на рівні міжвідомчого нормативного акта) вимоги про обов'язкове медичне обстеження затриманих наркозалежних осіб на предмет встановлення необхідності надання йому необхідної медичної (наркологічної) допомоги й адекватності сприйняття (ступінь сп'яніння, перебування в стані синдрому відміни тощо).

Обмеження сфери покарання переважно позбавленням волі довело неефективність цієї санкції, оскільки покращення більшості засуджених та їх соціальної адаптації не виявлено. Якщо ж узяти до уваги, що колонії переповнені, на їх утримання витрачаються чималі кошти, негативні наслідки для засуджених, що викликані їх перебуванням у колонії, стає все більш очевидною неефективність позбавлення волі. Альтернативні методи покарання більшою мірою адекватні незначним злочинам і тим категоріям злочинців, які вперше порушили закон. Не пов'язані з позбавленням волі покарання потребують менших витрат, ніж позбавлення волі, сприяють реабілітації злочинця. Важливим доводом на користь не тюремних санкцій є можливість проведення значно більшої кількості реабілітаційних заходів, ніж це можливо в колонії. Саме в такому разі можна говорити про дійсну індивідуалізацію покарання. Необхідність індивідуалізації покарання зумовлена складністю психологічної сутності девіантної поведінки наркозалежної особи, що й провокує порушення соціальних норм.

У світовій практиці серед альтернативних покарань є такі, що не передбачають нагляду і контроль:

- умовне звільнення,
- підписка щодо законслухняної поведінки,
- умовне засудження,
- а також такі, що передбачають нагляд і контроль.

До цих санкцій належать: умовне засудження з наглядом, пробація (випробування), громадські роботи,

спеціальні різновиди звернення, спеціальна опіка, домашній арешт. Пробація як альтернативна позбавленню волі санкція полягає в установленні нагляду за злочинцями, які залишаються в суспільстві. Правила вимагають від них відвідувати денні центри пробації, періодично зустрічатися з наглядовим офіцером, брати участь у діяльності, передбаченій положенням про пробацію, дотримуватись законслухняної поведінки. Зазначену санкцію виконує служба пробації, головною метою якої є захист суспільства від повторних злочинів, сприяння реінтеграції правопорушника в суспільство.

Залежно від складу злочину й характеристики особи суд може додатково встановити пробацію з обов'язковим лікуванням від алкоголізму й наркоманії. Нагляд варіюється від інтенсивного до стриманого й мінімального. Суд зобов'язаний пояснити злочинцеві мету пробації, отримати його згоду на виконання умов і ознайомити з наслідками їх порушення.

Кожна особа, яка перебуває під пробацією, підлягає індивідуальному обстеженню, за результатами якого складається програма реабілітації. Форми реабілітації можуть різнитися між собою залежно від конкретної ситуації, включати в себе як лікування, так і проходження курсу соціальної адаптації. При цьому під час лікування можуть застосовуватись як традиційні форми наркологічної допомоги (детоксикація), так і, наприклад, участь за потреби наркозалежної особи в програмах підтримуючої замісної терапії (ЗПТ).

Література

1. Питання сучасної наркополітики України: права людини та доступ до лікування / Одеська правозахисна група "Верітас". - Харків: Права людини, 2011 р. - 94 с.
2. Вплив програм замісної підтримуючої терапії на криміногенну ситуацію в державі: Аналітичний звіт за результатами наукового дослідження / О.М. Джу́жа, О.М. Стрі́льців, С.В. Дворяк, А.П. Толопіло, В.Г. Ожогова та ін.; за ред. О.М. Джу́жі. - Харків: Права людини, 2012. - 82 с.
3. Берлач А.І. Адміністративне право України [Текст]: навч. посіб. для дист. навч. / Анатолій Іванович Берлач. - К.: Ун-т "Україна", 2004. - 472 с.
4. Гончарук С.Т. Адміністративна відповідальність за законодавством України [текст] / С.Т. Гончарук. - К., 1995. - С. 7.
5. Джу́жа О.М. Кримінологія [текст]: Навч. посіб. / О.М. Джу́жа, В.В. Василевич, Ю.Ф. Іванов та ін.; за заг. ред. О.М. Джу́жі. - К.: Прецедент, 2004. - 208 с.
6. Занфіров В. Протидія незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та стан прокурорського нагляду з цих питань [текст] / В. Занфіров // Вісник прокуратури. - 2010. - № 8(110). - С. 3-35.
7. Золотарьова Н.І. Проведення в справах про адміністративні правопорушення, що посягають на правові відносини обігу наркотичних засобів та психотропних речовин: Дис. ...канд. юрид. наук, 12.00.07 / Н.І. Золотарьова - К., 2000. - С. 64.
8. Кіцул А.П. Деякі проблеми сучасної практики боротьби з незаконним обігом наркотиків [Текст] / Анатолій Павлович Кіцул // Проблеми боротьби з корупцією, організованою злочинністю та контрабандою. - К.: Проблеми людини, 1999. - Т. 18. - С. 366-368.

Волощук А.М.

*доктор юридичних наук, професор,
ректор ОДУВС
Надійшла до редакції: 22.04.2013*